

DÜNYA VE TÜRKİYE KÖMÜR DURUMU

Kerim Behlül B E R K İ
Yüksek Maden Mühendisi

A — Dünya Kömür İstihsalı: (1)

1959, 1960, 1961 yılları için üretim miktarları ve memleketler itibarıyla, dünya taşkömürü ve linyit istihsal miktarları milyon ton olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Memleketler	TAŞKÖMÜR			LİNYİT		
	» 59	1960	1961 (x)	1959	1960	1961 (x)
1. Avrupa:						
Federal Almanya Cumhuriyeti?	141,82	142,29	142,8	95,21	97,92	99,0
Bunun Ruhr Havzasına İsbet edeni	115,39	115,44	116,1			
Bunun Saar Havzasına İsbet edeni	16,25	16,23	16,1			
Belçika	22,76	22,47	21,5			
Fransa	57,61	55,96	52,4	2,18	2,28	2,9
Hollanda	11,98	12,50	12,6	0,20		
İtalya	0,74	0,74	0,7	1,91	1,25	2,2
Avrupa Kömür ve Çelik Birliği (YekOn)	234,91	233,96	230,0	99,50	101,45	104,1
Avusturya	0,13	0,13	0,1	6,32	5,97	5,6
İngiltere	209,47	196,70	193,6			
İspanya	13,56	13,78	13,8	2,10	1,76	2,2
Türkiye	3,92	3,65	3,7	1,65	1,66	1,4
Diğer	1,31	1,32	1,2	4,06	4,69	4,9
0. E. C. E. Memleketleri	463,30	449,54	442,4	113,63	115,53	118,2
Doğu Almanya (Sovyetler işgal Bölgesi)	2,84	2,72	2,6	214,80	225,42	237,0
Bulgaristan	0,50	0,60	0,6	14,84	16,57	17,9
Çekoslovakya	26,51	27,62	27,6	53,70	58,40	64,8
Macaristan	2,73	2,85	3,1	22,61	23,68	25,3
Polonya	99,11	104,44	106,6	9,26	9,33	10,3
Yugoslavya	1,30	1,28	1,3	19,81	21,43	22,6
Diğer	0,80	0,79	0,8	7,95	8,13	8,1
Avrupa (YekOn)	597,09	589,84	585,0	456,60	478,49	504,2
Sovyet Rusya (1)	365,40	373,00	376,9	141,10	140,00	129,5
2. AŞya :						
Çin Halk Cumhuriyeti (2)	347,80	420,00 (x)	430,0 (x)			
Çin Taiv'an (Milliyetçi)	3,56	3,96	4,0			
Hindistan	47,78	52,68	56,6			
Japonya	47,26	51,07	53,6	1,46	1,40	1,3
Kuzey Kore (x 2)	7,50	8,00	8,5			
Güney Kore	4,24	5,35	5,7			
Diğer	3,85	4,95	> 5,4	0,71	0,75	0,7
Asya Yekun}	461,99	546,01	(x) 563,8	2,17	2,15	2,0

3. Afrika :						
Güney Afrika Birliği	86,46	38,21	40,2	-	-	-
Güney Rodezya	3,76	3,56	3,2			
Diğer	1,86	1,54	1,6			
Afrika (Yekûn)	42,08	43,31	45,0	-	-	-
4. Amerika						
Amerika Birleşik D.	390,00	391,53	376,7	2,52	2,49	2,5
Kanada	6,29	6,59	6,0	3,33	3,37	3,3
Diğer	8,64	8,51	8,6			
Amerika (Yekûn)	404,93	406,63	391,3	5,85	5,86	5,8
5. Avustralya:						
Avustralya kıt'ası	20,63	22,93	24,1	13,18	15,20	16,7
Yeni Zelanda	0,85	0,81	0,8	2,00	2,24	2,3
Avustralya ve Okyanusya (Yekûn)	21,48	23,74	24,9	15,18	17,44	19,0
Dijnya (Yekûn)	1.892,97	1.982,53	1.986,9	620,90	643,94-	660,5

x — Muvakkat veya tahminî rakkamlar
 lı — Tuvönan istihsal
 2 — Linyitler dahildir.

Taşkömür ve linyit miktarları toplamı olarak mütalâa edildiğinde, son yıllar zanzında, dünya kömür istihsali, artış miktar

ve nisbetleri şu şekilde vuku bulmuştur: (istihsal miktarları milyon ton olarak gösterilmiştir)

	Taşkömürü	Linyit	Yekûn	Artış miktarı	Artış nisbeti %
■	1.819,27	617,34	2.436,61	77,26	3,1
■	1.892,97	620,90	2.513,87	112,60	4,4
■	1.982,53	643,94	2.626,47	20,93	0,7
■	1.986,90	660,50	2.647,40		

1961 yılına kadar dünya kömür istihsalinin yüksek bir artış göstermesi ve 1961 yılında bu nisbetin düşmüş olması, Çin Halk Cumhuriyeti istihsali ile yakından ilgili bulunmaktadır.

1951 yılında 50,8 milyon ton olan bu memleketin kömür istihsali 1958 de 270, 1959 da 347,8, 1960 da 420 milyona yükselerek büyük bir artış göstermiş ve fakat 1961 de bu miktar 430 milyon ton olmuştur.

Burada, son bir kaç sene zarfında, resmî olarak, bu memleketçe hiç bir istihsal rakamı neşir edilmediğine ve daha ziyade matbuat haberlerine dayanılmış olduğuna işaret olunur. Bununla beraber Çin nazarı itibare alınmasa dahi, 1961 yılı dünya kömür istihsali artış nisbetlerinin geçmiş senelere nazaran, bariz bir şekilde yavaşlamış olduğu görülür.

Taşkömür istihsali: 1959 yılında 1.892,97 milyon ton, 1960 yılında 1.982,53 milyon ton olan dünya taşkömür istihsali, 1961 yılında, 1960 yılına nazaran, 4,37 milyon tonluk (% 0,22) bir artışla 1.986,9 milyon tona balığ olmuştur.

Evvelki senelere nazaran artışın çok cüz'î oluşunu, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Avrupa Kömür Çelik Birliği gibi bazı mühim madenci memleketlerin istihsallerini, azalan taleplere göre ayarlamak zorunda kalmış olmalarına izafe etmek gerekmektedir.

Rusyada, 1961 yılında bol miktardaki petrol ve tabî gaz rezervlerinden fazlaca faydalanılması neticesinde, taşkömür istihsali evvelki senelerdeki mutad yüksek seviyesinde artmamış, hatta umum, kömür istihsalinde bir gerileme kaydedilmiştir.

Kömür piyasasındaki gerileme sebepleri memleketten memlekete çok farklı olarak değişmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde ve kısmen İngilteredeki gerilemeler, daha ziyade, konjonktürün muvakkat bir zaman için gevşekliğine atfedilmektedir.

1961 yılının ikinci yarısında ekonomik durumun salâha doğru gitmesinden sonra, Amerika Birleşik Devletlerinin kömür istihsalı dahi tekrar canlanmış ve eski duruma yükselmiştir. Bununla beraber son ayların konjonktüre tabi olan yükselişi, senelik istihsaldeki gerilemenin önlenmesine kifayet etmemiştir.

istikrarlı ve devamlı iktisadî canlanma çerçevesi dahilinde taşkömür istihsalinin de artacağı tahinin edilmektedir.

1962 yılı için yapılan ön görüşmeler, kömür işletmesi inkişafının, 1961 yılındakinden daha iyi ve müsait olacağı merkezindedir. Bununla beraber, bazı memleketlerde, meselâ Federal Almanya Cumhuriyetinde olduğu gibi, kömür istihlâki, muhtelif ekonomi sektörlerinin konjoriktürel gelişmelerine rağmen seneden seneye gerilemiştir.

Kömür istihsallerinde düşüklük gösteren bu memleketlerin karşısında, Polonya, Hindistan, Japonya, Güney Afrika, İttihadî ve Avustralya gibi 1961 yılında oldukça mühim istihsal artışları göstermiş olan memleketler bulunmaktadır.

Bu itibarla, dünya çapında bir kömür buhranının bahis konusu olması mümkün görülmemekte, bunun daha ziyade bazı batı Avrupa memleketlerine inhisar edeceği tahmin edilmektedir.

Linyit istihsalı: 1959 yılında 620,9 milyon ton, 1960 yılında 643,94 milyon ton olan dünya linyit istihsalı, 1961 yılında, 1960 yılına nazaran 16,56 milyon tonluk (% 2,57) bir artışla 660,5 milyon tona yükselmiştir.

İstihsal artışları, Sovyet Rusya hariç, linyit müstahsili olan bütün memleketlerde, en fazla olarak da Sovyet işgal bölgelerinde ve Çekoslovakya'da olmuştur.

Bulgaristanda, Macaristanda, Polonyada, Avustralyada ve Federal Almanya Cumhuriyetinde dahi linyit istihsal artışları kaydedilmiştir.

Son yıllar zarfında linyit kömürü piyasası sürümünün tedrici bir şekilde genişlemesi mümkün olmuştur. Bunun da sebebi, bir taraftan meselâ Sovyet işgal bölgelerinde olduğu gibi, bir çok linyit müstahsili memleketlerde, linyitin yegâne yurtiçi enerji kaynağı teşkil etmiş olması, diğer cihetten de linyitin bir çok memleketlerde artan ve gelişen bir önem kazanmasıdır.

B — Türkiye Kömür Durumu (1):

Türkiye> kömür ihraç veya ithal eden bir memleket olmadığından kömür durumunun tahlili için yalnız istihlâk rakamlarının tetkiki kâfi görülmüştür.

Memleketimizin son beş yıllık kömür istihlâki aşağıda gösterilmiştir:

	Taşkömür Ton	Ton	Ton
1957	3.746.146	2.794.849	6.540.995
1958	3.625.840	2.937.433	6.563.273
1959	3.647.801	2.795.508	6.443.309
1960	3.757.799	2.770.420	6.528.219
1961	3.508.306	2.227.113	5.735.419

Taşkömür ve linyit tonajları yekûn olarak alındığında kömür istihlâkinin 1961 yılında, 1960 yılına nazaran, 792.800 tonluk bir azalma kaydettiği görülmektedir.

Azalma keyfiyeti, 1958 den' sonra başlayarak 1961 yılı sonuna kadar devam eden linyitlerle 1960 yılından sonra vuku bulan taşkömür azalmalarından ileri gelmiştir.

Halbuki evvelce alâkalı makamlarca yapılan etüd ve tahminlere nazaran kömür istihlâkimizin düşmesi değil artması gerekirdi.

Bu meyanda, bir fikir vermek üzere, aynı senelere ait memleketimizin petrol ve su kuvvetlerinden elde edilen primer enerji sarfiyatımız mütalâa edildiğinde:

(1) Kaynaklar: Türkiyede yakıt problemi ve Hal çareleri (1962); Türkiye Kömür ve Satış Müessesesi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Elektrik İşleri Etüd İdaresi, Petrol, Maden Daireleri, Orman Umum Müdürlüğü, neşriyat ve statistikleri.

(2) Devlet ve hususi sektör linyitleri yekûn olarak alınmıştır.

	Petrol sarfiyatı Asfalt madenî yağlar hususî müstahzarat ve soğuk hariç (Ton olarak)	Su kuvvetleri elektrik enerjisi sarfiyatı (LO* Kws olarak)
1957	1.296.546	311,3
1958	1.330.600	657,3
1959	1.406.351	690,8
1960	1.593.387	1.001,4
1961	1.729.888	1.276,5

Bunlardan her ikisinin de büyük artışlar kaydettiği görülmektedir.

Muhtelif enerji kaynaklarının, (odun ve

tezek hariç), memleketimizin umumî primer enerji sarfiyatına ne nisbette iştirak ettiklerini tetkik edebilmek için bunların bir esasa, meselâ taşkömürüne irca edilmeleri iktiza etmektedir.

1 ton linyit	= 0,54 ton taş kömürü
1 ton akaryakıt	= 1,52 ton taş kömürü
1 Kws (hidroelektrik)	= 0,50 Kg. taş kömürü

olarak kabul edildiğinde; memleketimizin son beş senelik primer enerji istihlâki, taşkömüre eş değeri, milyon ton olarak aşağıda gösterilmiştir.

	Taşkömür	Linyit	Petrol	Su enerjisi	Yekûn
1957	3,746	1,509	1,971	0,156	7,382
1958	3,626	1,586	2,023	0,328	7,563
1959	3,648	1,510	2,138	0,345	7,641
1960	3,758	1,496	2,422	0,501	8,177
1961	3,508	1,203	2,630	0,638	7,979

Bunlar, memleketimiz umumî primer enerji sarfiyatında yüzde olarak, aşağıdaki

şekilde yer almaktadır:

	Taşkömür %	Linyit %	Petrol %	Su Enerjisi %	Yekûn %
1957	50,7	20,5	26,7	2,1	100,0
1958	48,0	21,0	26,7	4,3	100,0
1959	47,7	19,8	28,0	4,5	100,0
1960	46,0	18,3	29,6	6,1	100,0
1961	44,0	15,1	33,0	7,9	100,0

Rakamların tetkikinden de anlaşılacağı veçhile memleketimizin enerji sarfiyatında, son beş sene zarfında taşkömür ve linyitler yerlerini kısmen kaybetmişler, petrol ve su kuvvetleri ise iştirak nisbetlerini artırmışlardır.

Bununla beraber memleketimizin 1957 de 7,382 milyon ton taşkömüre eş değerde olan enerji istihlâki 1960 da 8,177 milyon tona yükseldikten sonra 1961 de 7,979 milyon ton olmuş ve beş yıl zarfında ancak 597 bin ton artış kaydedilmiştir. % 8 olan bu artışın vasatî olarak beher yıla isabet eden miktarı % 1,6 olduğuna göre bu nisbet, gerek ekonomik ve gerekse sanayi sektöründe inkişaf etmek mecburiyetinde ve arzusunda bulunan ve nüfusu her sene takriben % 3 olarak artmakta olan memleketimiz için çok azdır.

1957 de adam başına isabet eden miktar 268 Kg. taşkömür iken 1961 yılında 278-Kg. olmuştur.

Bu rakamlar, âzası bulunduğumuz OECD memleketleri içerisinde en düşük olanıdır,

Halbuki bir memleketin ekonomik gelişme derecesi o memleketin enerji sarfiyatı ile ölçülmektedir.

Memleketimizin enerji istihsal ve istihlâkını artırmak için büyük gayretler sarfedildiği şüphesizdir.

Kömür havzasına, halen mevcut potansiyelin ancak çok cüzî bir kısmından istifade edilen hidrolik kaynaklarımıza, petrol-lerimize ve enerji sarfeden sanayi tesislerimize büyük yatırımlar yapılmış ve yapılmaktadır. Yakın gelecekte, kömür istihsalı ve su kuvvetlerimizden elde edilecek elektrik miktarlarının artması mümkün olabileceği gibi, Batman, izmit, Mersin petrol rafineri tesislerini tam kapasite (4.780.000 ton/yıl) ile çalışmalarını halinde (946,500 tph (benzin, 2000 ton solvent, 100.000 ton jet yakıtı, 409.500 ton gaz yağı, 1.092.000 ton motorin, 1.863.000 ton fuel oil, 83.850 ton asfalt, 20.000 L.P.G) 4.516.850 ton mahsul de elde edilecektir. Bu miktar bir müddet ihtiyacın üstünde kalacağından evvelâ petrol şirketleri ve bilâhare diğer yakıtlar araşın.

da esasen başlamış olan rekabetler daha da artacaktır.

Dijler taraftan önümüzdeki aylar zarfında tatbikine' başlanacak olan 5 yıllık sanayi ve sosyal kalkınma plânının tesisleri ikmal edildikçe enerji istihlâkimizin de artacağı şüphesizdir.

Şimdiye kadar yurdumuza muhtelif mütehasıslar getirtilerek, her biri ayrı ayrı, çeşitli yakıt kaynaklarımızın inkişafı hakkında raporlar vermişler ve bir takım tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Halbuki, önemli bir yer olmağa başlayan inkişaf edecek yakıt kaynaklarımızın ahenkli ve düzenli olarak geliştirilmesi ve artmakta devam edecek olan memleket enerji ihtiyacının en ekonomik bir şekilde karşılanması mevzuları üzerinde ciddi olarak durulmamıştır.

Memleketimizin çok mühim' olan diğer bir yakıt problemi daha vardır. Alâkalı makamlarca yapılan tahmin ve hesaplara göre, 1960 yılında köy ve kasabalarımızda, ormanlarımızdan 5,5 milyon tonluk normal odun istihsalinden başka gizli olarak kesilen 7,5 milyon ton ile beraber, 13 milyon ton odun (odun kömürü dahil) ve 14 milyon ton kadar tezek, ev yakıtı olarak kullanılmaktadır. 13 milyon ton odunun taşkömüre eş değeri (1 ton odun = 0,44 ton taşkömürü) 5,7 milyon ton, 14 milyon tezeğin ise (1 ton tezek = 0,350 ton taşkömürü) 4,9 milyon tondur.

Odun ve tezeğin ev yakıtı olarak kullanılması ormanlarımızın tahribine ve senede erozyon hadisesi ile 400 milyon tondan fazla ziraata elverişli toprağımızın denize dökülmesine sebep olmakta ve ziraatimiz üzerinde büyük çapta menfi tesirler yapmaktadır.

Bir memleketin ormanlık sahası, umum sahasının, asgarî %20 sini teşkil ettiği takdirde o memleketin ormanlarından beklediği normal hizmetlerin karşılanabileceği tesbit edilmiştir.

Bizde ise yurdumuz yüz ölçüsünün ancak % 13,7 sini teşkil etmekte olan ormanlarımızdan takatlarımızın iki mislinden fazla hizmet alınmaktadır.

Bu tarzda devam olunduğu takdirde, 40 sene zarfında memleketimizde ormandan h\ bir eser kalmayacağı mütehasıslarca ifade edilmiştir.

Tezek* mevzuuna gelince: bu maddenin gerek zaruretlerden ve gerekse bilgisizlikten dolayı uzun yıllardan beri, külliyyetli miktarlarda yakıt olarak kullanılması millî ekonomimiz üzerinde büyük zararlar meydana getirmektedir.

Köylümüzün çiftlik gübresinin faydalanmasında umumî bir kanaati şüphesiz mevcuttur. Fakat bunun, toprağı restore eden, ona tazelik ve hayatiyet bahşeden bir madde olduğu hakkında bir fikir ve inancı yoktur.

Mütehasıslarca, tezek olarak yakılan çiftlik gübresinin ziraatta kullanılması halinde elde edilecek mahsül fazlasının, gübrenin kullanılış yerine göre, 1 ilâ 9- milyar TL. sı değerinde olacağı hesaplanmıştır.

Görülüyor ki, doldurulması gereken ve hiç olmaz ise ilk anlarda bir kısmının karşılanması mümkün olan milyonlarca ton kömüre ihtiyaç bulunmaktadır. Durum bu merkezde iken ve fuel-oil-kömür rekabeti henüz başlangıçta iken kömür istihlâkinde bir gerileme kaydedilmesi hususu izah edilememektedir.

Bu itibarla:

— Artmakta olan enerji ve yakıt ihtiyacımızın en ekonomik bir şekilde karşılanmasını, muhtelif kaynaklarımızın ahenkli olarak geliştirilmesini sağlayacak ve çeşitli yakıt problemlerimizin hallini mümkün kılacak, millî bir enerji programının bir an evvel, alâkalı makamlarca hazırlanması;

— Linyitin, şimdiye kadar girmediği yerlere, odun ve tezek yakan, köy ve kasabalara intikal ettirilmesi, mevcudiyeti bilinen kömür yataklarının işletilerek civar ihtiyacın ucuz olarak karşılanması, ihdas edilmiş ve edilmekte olan numune köylerde linyit yakılması, soba, duman, koku gibi mevzuların halledilmesi;

hususlanm kayda değer bir ehemmiyette görmekteyiz.